

Sesbilim Çalışmaları

İpek Pınar Uzun

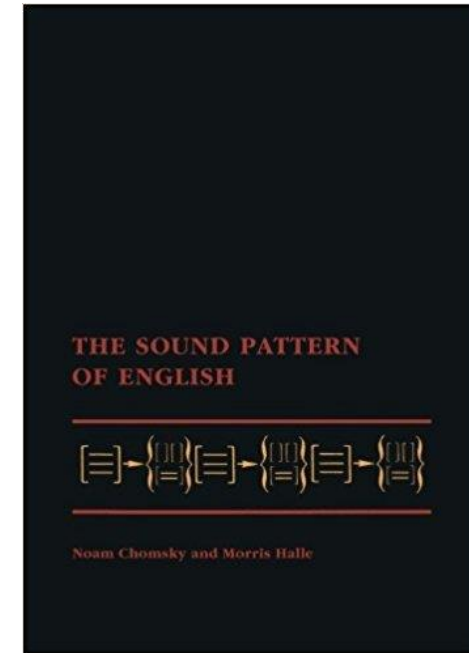
bekear@ankara.edu.tr

Ankara Üniversitesi Dilbilimi Bölümü

Çarşamba, 15.30-17.45

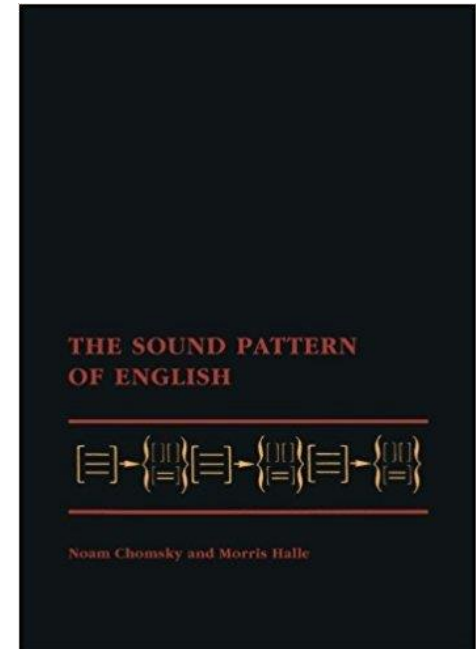
Z-05

Üretici Sesbilim Kuramı

Noam Chomsky ve Morris Halle (1968)

- İngilizcenin Ses Örüntüleri (Sound Patterns of English), SPE Phonology, 1968
- Üretici Sesbilim Kuramı (Generative Phonology)
- Ayırıcı Özelliklerinin Formalleştirilmesi
- Sesbilimsel Kurallar

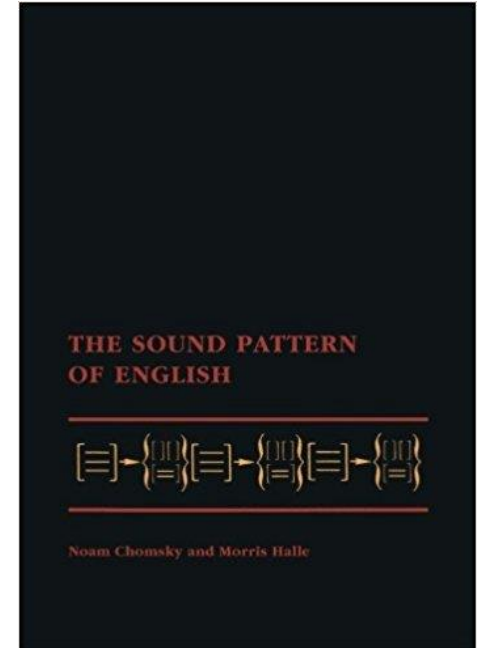
Üretici Sesbilim Kuramı

Noam Chomsky ve Morris Halle (1968)

- Ayırıcı özellikleri iki yönden incelemişlerdir (sesbilimsel ve sesbilgisel ayrımı çerçevesinde):
 - Temel Biçim (Underlying Form)
 - Yüzey Biçim (Surface Form)

İngilizceyi özellikler (features) açısından üçe ayırmışlardır:

- A) Ana Sınıf Özellikleri (Major Class Features)
- B) Birincil Yerleştirme Özellikleri (Primary Placement Features)
- C) Ek Özellikler (Additional Features)

Noam Chomsky ve Morris Halle (1968)

A) Ana Sınıf Özellikleri (Major Class Features)

- Ünlü ve ünsüzleri birbirinden ayırmak için [± ünsüz] özelliği
- [± seslemlî] (syllabic) olma özelliği seslemin çekirdeği (nucleus) ile ilişkilidir, önses (onset) ya da sones (coda) değil!
- [± ötümlü/titreşimli] (sonorant) > yüksek (high) ya da alçak (low)

Noam Chomsky ve Morris Halle (1968)

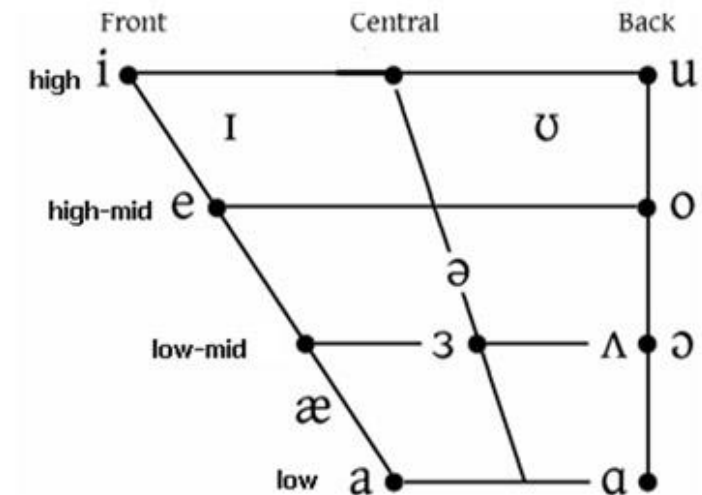
B) Birincil Yerleştirme Özellikleri (Primary Placement Features)

1) ÜNLÜLER: [+yüksek], [+alçak], [+arkadil], [+yuvarlak]

/i/ > [+yüksek, -alçak, -arkadil, -yuvarlak]

/a/ > [-yüksek, +alçak, +arkadil, -yuvarlak]

/o/ > [+yüksek, -alçak, +arkadil, +yuvarlak]

Noam Chomsky ve Morris Halle (1968)

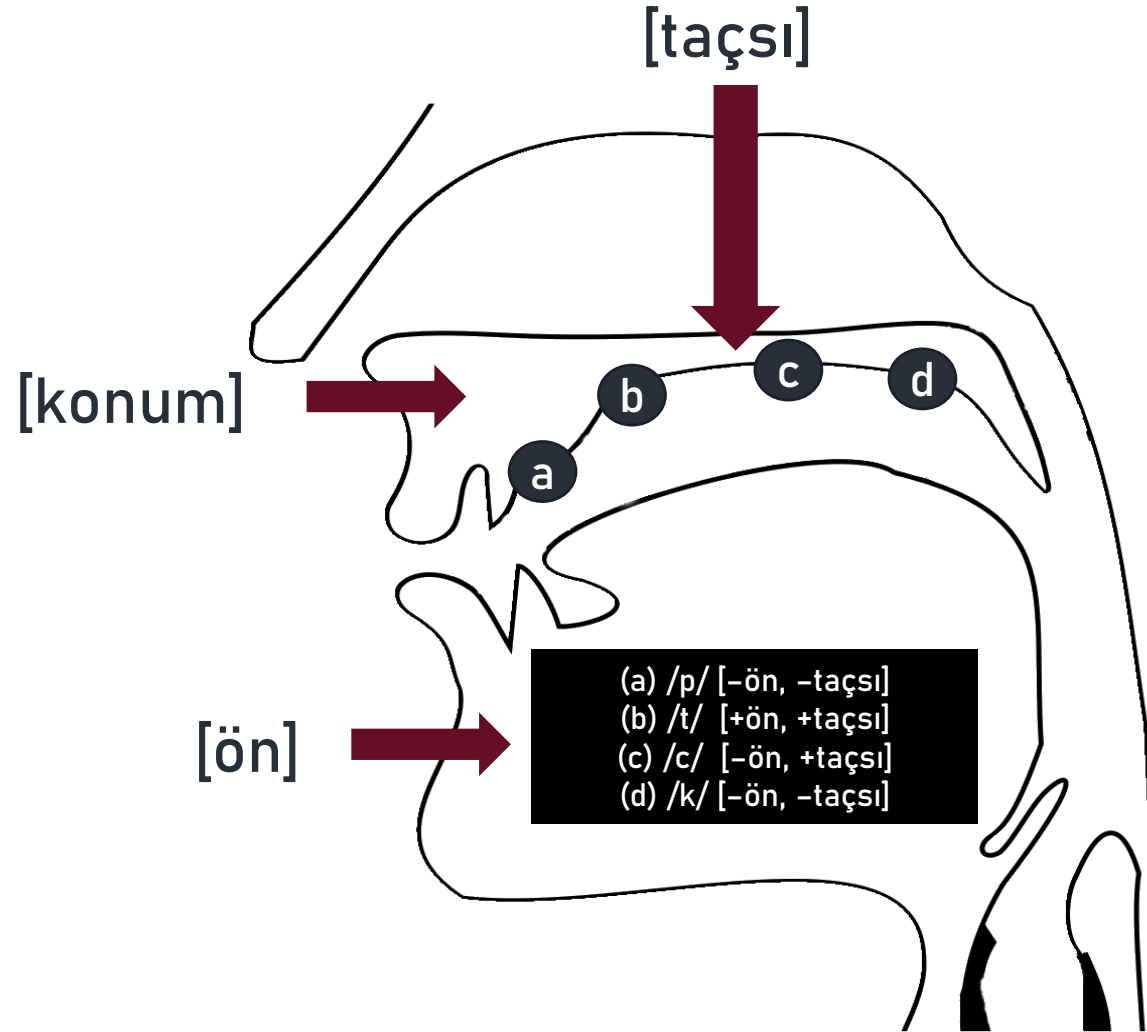
B) Birincil Yerleştirme Özellikleri (Primary Placement Features)

2) ÜNSÜZLER

- Çıkış yerleri temelinde sınıflandırma yapılmıştır.
- Dudaksıl ünsüzlerden (labial) küçük dil ünsüzlerine (uvular) doğru uzanan bir sınıflandırma
- **[±taçsı] ünsüzler** (coronal), dil ucu (dil palası) kısmını gösterir: Bu ünsüzler, dişsil (dental) ve damaksıl (palatoalveolar) ünsüzler arasındaki konumda üretilmektedir.
- **[±ön] ünsüzler** (anterior), Taçsı ünsüzlerle ilişkilidir ve dişetin ön kısmıdır. Bu nedenle, dudaksıl, dişsil ve dişyuvasıl (alveolar) ünsüzlerle ilişkilendirilmektedir.

Üretici Sesbilim Kuramı

[±]

Noam Chomsky ve Morris Halle (1968)

C) Ek Özellikler (Additional Features)

- Patlamalı ve genizsil ünsüzler
- [± sürekli] ünsüzler (continuant), patlamalı ya da patlamalı olmayan ünsüzler arasındaki farklılığı gösterir.
- [± sızmalı] ünsüzler (strident), gürültülü ve daha az gürültülü sızmalı/sürtünücü ünsüzler arasındaki farklılığı gösterir.

Noam Chomsky ve Morris Halle (1968)

C) Ek Özellikler (Additional Features)

- Jacobson tarafından sunulan bu iki özelliğe, Chomsky ve Halle (1968), [± gecikmeli] ünsüzler (delayed released) özelliğini de eklemiştir.
 - Bu özellik, düz patlamalılarla, afrike ünsüzler arasındaki farklılığı gösterir.

t [-gecikmeli]

tS [+gecikmeli]

Doğal
Sınıflandırma

Sesdizimsel
Özellikler

Sesbilimsel
Kurallar

Ayırıcı Özellikler, belirli sayıda sesbilimsel parçadan oluşmakta ve Evrensel Dilbilgisi Kuramının bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Tekli Özellikler (Unary Features)

İkili Özellikler (Binary Features)

±

[]

Konuşulanı duyarken ve çözümlerken de beyin, işitsel sinirlerden gelen sürekli ve iç içe verileri, önce sesbilimsel yapının işleyiş kuralları çerçevesinde çözümleyerek anlamlandırma sürecini başlatır.

- Konuşma sesleri, Trubetzkoy ve Jacobson'un 1928'lerde ortaya koydukları sesbilim kuramında belirtildiği gibi ayırıcı özellikler taşırlar ve beyindeki yerleşimleri de böyle gerçekleşmektedir.
- Ayırıcı özellikler yoluyla elde edilen seslerarası ilişkiler, söyleyişin işleyiş düzenini de açıklar.

Chomsky & Halle (1968)'de Ayırıcı Özellikler Tablosu																			
	i	u	e	a	ɪ	w	r	l	p	t	d	θ	ð	n	s	z	ʃ	k	h
seslemsel	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ünsüz	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
yüksek	+	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-
arkadil	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
alçak	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
ön	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-
taçsı	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
yuvarlak	-	+	-	-	-	+													
gergin	+	+	+	+	-	-													
ötüm							+	+	-	-	+	-	+	+	-	+	-	-	-
sürekli							+	+	-	-	-	+	+	-	+	+	+	-	+
genizsil							-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
sızmalı							-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-
yan(al)							-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

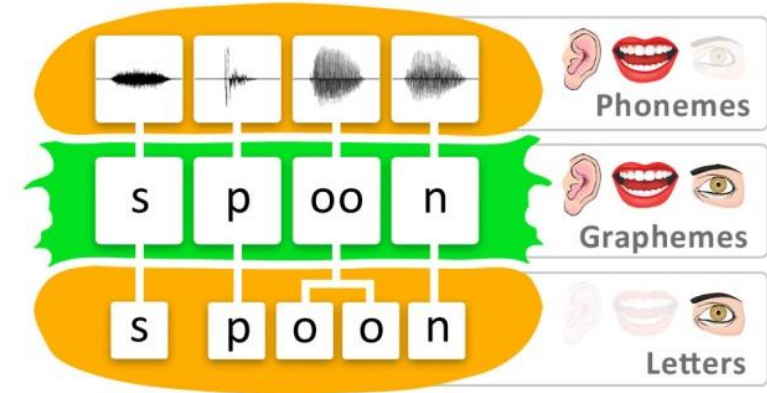
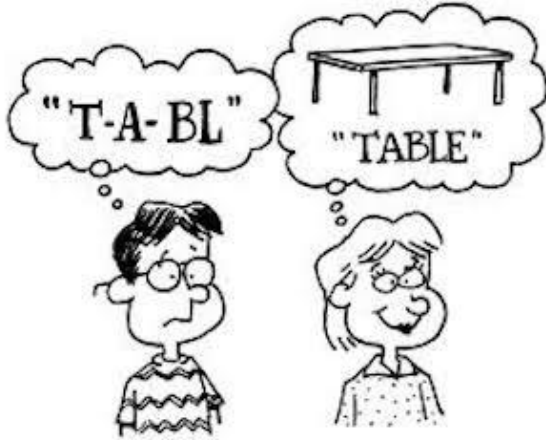
- Beyin, dilin anlatımsal değişkesini, tümcelerin tamamını depo ederek değil, tümceleri oluşturan sözcükleri, sesbirimleri, onların anlamlarını ve ayırıcı özelliklerini ve sözcükleri yerleştireceği örüntüleri depolayarak gerçekleştirir.

	/ka ^l /	/ke ^l /
düz	+	+
dar	-	-
öndil	-	+

- Dilde anlam ayırteıcı en küçük birim **sesbirim**dir (phoneme).
- Her sesbirim, beyinde ayırıcı özelliklere ayrı ayrı kodlanmakta ve biçimbirimlerin oluşumunu gerçekleştirilmektedir.
- Sesbirimler, seçme-birleştirme sürecinde etkin rol oynamakta, yeni bir öbek yapı kurulurken, beyin her seferinde sesbirimlerin biraraya getirilmesiyle öbek yapının kurulmasına izin vermektedir.

Örneğin, alanyazında yaygın gelişimsel disleksi bozukluğu tanısı almış bireylerde gözlemlenen sesbirim hatalarının temelinde seçme-birleştirme sorunu olduğu öne sürülmektedir:

/tuz/ > /buz/

Aşağıda sunulan sözcüklerden en küçük çiftler oluşturun ve karşıtlıklarını belirleyin.

* Karşıt değerlerini (iki yönlü, tek yönlü vb. gibi) lütfen şema üzerinde belirtiniz.

/bol/-/kol/

	/bol/	/kol/
patlamalı	+	+
çift-dudak	+	-
ötümlü	+	-

/kal/-/kel/

	/kal/	/kel/
düz	+	+
dar	-	-
öndil	-	+

QUIZ - 1

Aşağıda sunulan sözcüklerden en küçük çiftler oluşturun ve karşıtlıklarını belirleyin.

* Karşıt değerlerini (iki yönlü, tek yönlü vb. gibi) lütfen şema üzerinde belirtiniz.

/çil/

/sel/

/tel/

/göz/

/kol/

/çul/

/can/

/kul/

/kil/

/düz/

/fil/

/töz/